

TÁRSADALOMRAJZ.

Régi tervek a szegedi közlegelő hasznosítására.

A múlt század 40-es éveiben a magyar nép, életének hosszú idők óta legdöntőbb szakaszához érkezik el: most kell átérnie az ősi halászatról, állattenyésztésről a modernebb, intenzívebb földművelésre. Ez a változás, átalakulás különös közlegről érinti a nagyhatárú alföldi városokat, közöttük Szegedet is. Ez új életformát, kísérő nyugtalanságnak Szegeden érdekes irodalmi dokumentumai vannak,¹ amelyek főképpen a közlegelő sorsára, célszerű felhasználására vonatkoznak. Kicsinyben ez a vita is tükrözi a reformkor magyarságának súlyos problémáját: hagyománynak és haladásnak harcát.

A vitára PETROVITS István, Szeged tanácsnoka szolgáltatott alkalmat, aki 1846 június 1-én javaslatot nyújtott be a város tanácsához, amely egyidejűleg nyomtatásban is megjelent. Az elején röviden jellemzi Szegednek akkori közgazdasági életét és megállapítja, hogy az utóbbi időkben Szeged népében jelentékeny kereskedői érzék fejlődött ki. „A gabona minden nemei, dohány, sertés, fa, gyapjú, szappan gyártásra való, paprika, toll, rongy és több másféléveli kereskedéssel, szoda-, szesz- és hajógyártással számos lakosok — kik azelőtt szántással és marhatenyéssel szerzették élelmüket — foglalatostkodnak“. A lakosság tekintélyes része azonban a mezei gazdálkodással keresi kenyerét és „olgy öröklött hajlama van a' marhatenyésztés és szántás-vetés iránt, hogy azt, városunknak kiterjedt határát, és a' Tisza 's Maros szabályozásával mind inkább biztosan remélhető kiszáritások általi szántó-földjének szaporultát tekintve — nem ápolni nem lehet“.

Gondolni kell azonban arra, hogy a határ roppant kiterjedése² ellenére is — a gazdálkodásnak hagyományos módja, a népességnek szüntelen szaporodása és ezzel kapcsolatban a nagyobb birtoktesteknek folytonos osztódása a szegedi gazdát igen válságos helyzetbe sodorhatja.

Az orvoslásnak két módja van. Az egyik az, hogy okszerű gazdálkodással a kisbirtok értékét és jövedelmét növeljük. A

¹ Néhány felületen sorban utal rá Reizner János: A régi Szeged. Szeged, 1884. I: 84.

² A város tanácsa 1835. földadókataszter létesítését rendeli, amely 1842., a telekkönyv pedig 1845. lett készen. Petrovics szerint 1846. Szegednek 185222 ¹¹/₁₂₀₀ hold kiterjedésű határából 83319 ⁹⁹⁵/₁₂₀₀ hold volt a közlegelő.

másik lehetőség pedig az, hogy a művelés alá fogott földek határát a legelők rovására kiterjesztjük. Minthogy pedig Szegednek nemcsak mint kereskedelmi centrumnak, hanem mint földműves városnak is ígéretes jövője van, ez utóbbi megoldást kell választani, a közlegelőket (évi jövedelmük: 3055 forint 15 krajcár) kell célszerűbben fölhasználni.

Petrovits tehát azt javasolja, hogy a Szegedről Bajára vezető országúton két helyen, a szabadkai országúton a körösi csárda táján, a budai országúton a Feketehalom körül, tehát „összesen négy contractualis városi hatóság alatt maradó helység, vagy a'mint nevezni inkább tetszend, kertészség olly módon telepítenék, hogy minden illy hely 100 számból álljék, minden szám után 1 hold belső telek három osztályú (calcutura) 10—10 hold, összesen 30 hold szántó, 5 hold kaszáló és 20 hold legelő a' benső telket kivéve egy testben kiadattassék, ekép minden helység összesen 5600 holdakból állván, a' négy helység kiegészítő határjaul 22400 hold kimetszendő lenne, a' középületekre, útakra és zselléri telkekre, és különösen jövődre ezek szaporultát tekintve, minden helység határját úgy nevezett 400 hold majorsági földdel szaporítani kelletvén, az egész 24000 holdaknak a' közlegelőből kimetszetését igényelné. A' szerződés szerint minden egyes lakos minden szolgálattól, díjtól és bár mi czím alatti uradalmi adózástól menten, egyedül haszonbér czím alatt, 32 évek alatt évenként egy holdtól egy pengő forintot kétszerre, Szent György és Szent Mihály napokra fizetni köteleztethetne és így a négy helység összes évi jövedelme 22400 frtra rugna“. Ehhez járulna még 4 húsárulási jogú kocsmá, 2—2 szárazmalom és egyéb jövedelem. Ezzel szemben kiadás lenne egy biztosnak és néhány alkalmazottnak a fizetése, továbbá némi beruházás. A tiszta jövedelem szép összeget tenne ki.

Amint látjuk, Petrovits szeme előtt nagyjából a dél-magyarországi telepes községek lebegtek. A letelepülő lakosság egzisztenciáját, erősödését mindenképpen biztosítani szeretné. Az új helységek különben autonómiát nem kapnának, jogilag továbbra is a városhoz tartoznának. És még így is, ha Petrovits terve *akkor* megvalósulhat, a szegedi tanyavilág képe, jellege sokkal kedvezőbbben alakult volna. A későbbi kirajzások ugyan is szükségképpen alkalmazkodtak volna e, már meglévő faluszerű településekhez és ma már föl sem mérhető közgazdasági, kulturális és szociális eredmények jártak volna a nyomukban. Amikor majd egy félszázad múlva Szeged városa elszánja magát a tanyai központok létesítésére, akkorra a szegedi tanya-

világ már lényegében kialakult, a központoknak érdemesleges hatása tehát nem lehetett.

Petrovits szerint e „telepítvényeknek“ a következő hasznuk lehetne: A Város jövedelmei tetemesen gyarapodnának. A közbiztonság megszilárdulna. A gazdálkodás olcsóbb és okoszerűbb lenne.

Indítványozza még, hogy a Város 1000 holdas tanyáján alocsúti módszer szerint rendezzenek be mintagazdaságot, ahol az érdeklődők ingyen kiképzésben részesülnének, majd a „telepítvényekben“ földhöz juttatnák őket és kötelességükké tennék a tanultak szerint való gazdálkodást.

Ahogy nagy elődjét, Vedres Istvánt nem igen értették meg polgártársai, Petrovits nemes optimizmusa, haladó szelleme is sok ellenkezőre talált.

Kollégája, Kolb Ádám főjegyző kissé személyeskedő iratban³ „Szeged Lakóihoz“ apellál. Petrovits szociálisabb felfogásával szemben Kolb a merev jog álláspontját képviseli. Munkájából különben valami józan önelégültség szava csendül ki: „nem kívánni többet, mint a mi jelen helyzetünkben túlfeszítés nélkül létesíthető“. A város privilégiumai szerint a legelő a polgárságnak közös tulajdona, tehát csak a polgárság egyetemes beleegyezésével lehet rajta „gyarmatokat“ telepíteni, avagy haszonbérbe adni. Megengedi ugyan, hogy a közlegelő fenntartása problematikussá vált, a megoldást azonban rábízza az időre. „13 mérföld lévén határunk kiterjedése, és 50.000 népességünk száma, minden mérföldre 3846 lélek jut, 's e' szám egy nemzedék múlva a' négyezret is meghaladandja. Így tehát nézetem szerint alig fog egyéb mód fönmaradni legelőnknek szabályozására, mint a' belső 's külső birtok szerinti arányos osztály“. A legelő szerinte tehát automatikusan fog magánbirtokká válni. Távlatosabb következményekről és lehetőségekről nem beszél.

A vitához Korda János polgár is hozzászól.⁴ A hagyományok képviselője, a marhatenyésztéshez ragaszkodik. A telepítés iránt nem táplál reménységet. Fél, hogy a „gyarmatosok“ nem tudnak a maguk lábán megélni, vagy bérlelengedésért folyamodnak, vagy megszöknek. Szerinte a közbátorság sem fog javulni, mert a telepítések jöttmentekből fognak állani. Fél, hogy Szeged határában a homok silánysága miatt a fogyasztás nagyobb lesz a termelésnél. (Korda itt teljesen félreismeri a

³ Kolb Ádám: Szeged Lakóihoz. Szeged, 1847. márc.

⁴ Korda János v. p.: Még egy szó Szeged lakóihoz. Szeged, 1847.

szegedi tanyás szívósságát és becsületességét, hiszen az eredményeket tekintve, föltevésének éppen az ellenkezője következett be.)

Indítványozza, hogy a siványokat adják el, de csak szegedieknek. A megmaradó siványokat a Város költségén, Vedres István eljárása szerint be kell ültetni. Indítványozza azt is, hogy a szántóföldek között elterülő székföldeket (szikeseket), amelyek szintén a Városéi: hasonlóképpen árverezzék el, mert ezeken a legeltetés a gazdáknak sok kárt okoz.

A marhatenyésztésnek híve, tehát ezen az úton akarja a Város jövedelmeit gyarapítani. Kívánja ennél fogva a jószágállomány pontos összeírását és az eddiginél szigorúbb megadóztatását. Ha azonban másképpen nem lehet a jövedelmet fokozni, akkor mint végső lehetőség „nem maradna más mód, mint a' legelő tagosítása olykép, hogy mindenki, ki Szeged városában telepedési jogot nyert és három év alatt már adót is fizetett (lábas jószágait ide nem értvén) a' legelőből adójához aránylag annyi térséget nyerjen tulajdonul, mint bár mellyik polgár fekvő vagyonáért fizetett adói mennyiségéhez aránylag nyerend. Ezen tagosítás által nyerendő egyes tulajdoni birtok azonnal vetessék adó alá“.

Végül röviden említsük még meg Nagy Pál polgár nevét, aki a vasútépítést ajánlja a Város figyelmébe.⁵ Indítványozza, hogy a Város 1,000.000 pengőforinttal járuljon az építkezésekhez hozzá. A kamatok fedezésére a járásokból 40.000 holdat kellene haszonbérbe adni. A részletekkel azonban adós marad.

Az egész, kissé akadémikus jellegű vitából az tűnik ki, hogy a szegedieket komolyan foglalkoztatta a közlegelő problémája, megérezték a jövőre is kiható jelentőségét. A legkonzervatívabb hozzászólók is számolnak azzal az elkerülhetetlen körülménnyel, hogy a pusztákat eke alá kell fogni, át kell térni a földművelésre. Egységes felfogásban és eljárásban azonban nem tudnak megegyezni. Nem bontakozott ki határozott vélemény a legelő sorsára vonatkozólag. Nem csodálhatjuk tehát, hogy a tanyák kialakulása is határozott terv és eszmei irányítás nélkül történt meg.

Föltett szándékunk, hogy a szegedi tanyavilágnak e *valóságos* kialakulását is nyomon fogjuk kísérni.

(Szegéd.)

Bálint Sándor.

⁵ Nagy Pál v. p.: Szózat Szeged közösségéhez. Pest, 1847.